

Dragan S Hajduković

Ekološka država Crna Gora

Projekat *Ekološke države* je vizija da Crna Gora postane svjetski pilot projekat i primjer prvog održivo (humano, mudro i na poštovanju, naučno utvrđenih zakona prirode) organizovanog ljudskog društva na Zemlji , što je istovremeno i najbolji razvojni put za Crnu Goru i najveći doprinos koji Crna Gora može dati čovječanstvu.

Cetinje, 2025

Dragan S Hajduković

Ekološka država Crna Gora

Projekat *Ekološke države* je vizija da Crna Gora postane svjetski pilot projekat i primjer prvog održivo (humano, mudro i na poštovanju naučno utvrđenih zakona prirode) organizovanog ljudskog društva na Zemlji , što je istovremeno i najbolji razvojni put za Crnu Goru i najveći doprinos koji Crna Gora može dati čovječanstvu.

Cetinje, 2025

Predgovor drugom izdanju

Ova knjiga je drugo izdanje knjižice:

Put Izlaska iz krize
PROJEKAT RAZVOJA CRNE GORE
NA OSNOVAMA EKOLOŠKE DRŽAVE
- popularni prikaz -

koja je u 3000 primjeraka, štampana na Cetinju početkom aprila 1991 godine; prije pune 34 godine.

Prvi dio sadašnje knjige, sadrži originalni tekst iz 20. vijeka.

Drugi dio knjige je novi tekst; viđenje projekta Ekološke države na kraju prve četvrtine 21. vijeka i mogućnosti za njegovo konačno pokretanje i realizaciju.

Nastanak i suština projekta Ekološke države

Projekat Ekološke države je rezultat razmišljanja i povezivanja dva izuzetno velika i naizgled različita problema (jedan globalni i jedan lokalni), koji su danas još veći i izazovniji nego prije skoro 4 decenije:

- Čovječanstvo ide (bolje reći, trči) putem samouništenja. Bezumnim odnosom naše „civilizacije“ prema prirodi, tokom druge polovine dvadesetog vijeka, planeta Zemlja, zajednički dom svih živih bića (ali i zajednički dom nežive prirode), pretvorena je u planetu koja umire.
- Država Jugoslavija je bila pred krvavim raspadom, koji je ozbiljno ugrožavao opstanak federalne republike Crne Gore i postavljao neodložno pitanje šta je najbolja (a za mene to znači i najhumanija) strategija za državni opstanak i budućnost Crne Gore.

Glavni tokovi svjetske istorije su uglavnom rezultat djelovanja velikih država i naroda.

Jedan mali narod kao što su Crnogorci, može postati svjetski zapažen, simpatičan i po doprinosu čovječanstvu veoma značajan, jedino ako je u stanju da se uzdigne do visine opšteljudskog primjera nečeg izuzetno vrijednog i dobrog.

Ova jednostavna istina je u mojoj glavi povezala borbu za opstanak čovječanstva i borbu za opstanak Crne Gore. Ideja Ekološke države, *kao istovremeno najboljeg puta za Crnu Goru i najvećeg doprinosa koji Crna Gora može dati čovječanstvu* je bila rođena.

Najkraće, suština projekta Ekološke države je vizija da Crna Gora treba da postane (ite kako potrebni) svjetski pilot projekat i primjer prvog održivo (humano, mudro i na poštovanju naučno utvrđenih zakona prirode) organizovanog ljudskog društva na Zemlji.

Bilo je odmah jasno da se ova naizgled utopijska vizija¹ može realizovati jedino ogromnim zajedničkim naporom i entuzijazmom Crne Gore i onih snaga u svijetu, koje su shvatile, da opstanak života na Zemlji, zavisi od brzine kojom ćemo prekinuti rat čovječanstva sa prirodom i organizovati ljudsko društvo na održiv način.

Prvi koraci projekta Ekološke države

U drugoj polovini 1990 godine dobio sam skromni medijski prostor da građanima Crne Gore, po prvi put predstavim projekat Ekološke države.

Odmah poslije novogodišnjih praznika, početkom januara 1991 godine, tražio sam prijem i odmah bio primljen kod gospodina Momira Bulatovića, novoizabranog Predsjednika tada petočlanog Predsjedništva Crne Gore.

¹ Ali, čak i ako je utopija, treba se zamisliti nad činjenicom, da po prvi put u istoriji čovječanstva, naš opstanak zavisi od naše sposobnosti da ostvarujemo takve utopije.

Bulatović je u sebi imao potrební humanizam i poetičnost da ga privuče vizionarski projekat Ekološke države. Tokom januara i februara 1991, daleko od očiju medija i javnosti imali smo brojne i duge razgovore, koje je, u svojoj knjizi „Manje od igre – više od života“, objavljenoj u drugoj polovini 1991 godine, Predsjednik Bulatović opisao sledećim riječima:

Upravo u danima i mjesecima u kojima smo raspredali ove teške misli i grozničavo tražili načina da se oslobodimo more, i izvučemo iz bespuća i odredimo novi cilj, pojavila se spasonosna zamisao. Doktor Dragan Hajduković, fizičar sa zadivljujućom moći imaginacije, u dugačkim razgovorima iznosio je ideju i naznake programa da Crnu Goru proglasimo i učinimo prvom Ekološkom državom na svijetu. Uprkos izvesnoj maglovitosti, odmah sam se „upecao“.

Iz citata se vidi da je predsjednik Bulatović viziju Ekološke države doživio i ocijenio kao spasonosnu zamisao i određivanje novog cilja, u vremenu kada se trebalo izvući iz dramatične krize izazvane galopirajućim raspadom Jugoslavije.

Najkraće rečeno, dugim zimskim razgovorima izgrađeno razumijvanje i oduševljenje predsjednika Bulatovića i njegova lična moć i uticaj, omogućili su dva početna rezultata:

- Na svečanoj sjednici Skupštine Crne Gore, 20 septembra 1991. godine², jednoglasno je usvojena „Deklaracija o Ekološkoj državi“.
- U Ustav Crne Gore je ušla odrednica da je Crna Gora Ekološka država (to je bio prvi Ustav u istoriji čovječanstva sa takvom odrednicom).

² Svečanoj Skupštini na Žablaku je pored poslanika, Predsjedništva i kompletne Vlade, po pozivu prisustvovao i veoma veliki broj uglednih ličnosti iz Crne Gore. Mene nije bilo među učesnicima skupa na Žablaku jer je protiv mene (kao političkog neistomišljenika) bila velika većina u tadašnjem političkom vrhu Crne Gore.

Trideset godina kasnije, 20 septembar je proglašen za državni praznik „Dan Ekološke države“.

Ni „Deklaracija o Ekološkoj državi“, ni ustavna odrednica da je Crna Gora Ekološka država, ni sadašnji državni praznik „Dan Ekološke države“ ne bi postojali da predsjednik Bulatović nije razumio i sa entuzijazmom reagovao na moj projekat i inicijativu.

U to doba u Crnoj Gori je postojao još samo jedan čovjek (predsjednik Vlade) koji je imao političku moć da ovo uradi, ali u njegovoj surovo materijalističkoj ličnosti nije bilo ni poetičnosti, ni humanizma, ni kreativnosti; najkraće rečeno bio je potpuno nesposoban da razumije vizionarski i humanistički projekat Ekološke države. Njegova tri decenije duga vladavina je dramatično udaljila Crnu Goru od vizije Ekološke države i pretvorila je (zbog profita bezobzirnih domaćih i bjelosvjetskih tajkuna) u šampiona razaranja šarma, ljepote i ekonomske vrijednosti crnogorske teritorije.

Današnja Crna Gora i svijet

Današnja Crna Gora je po Ustavu ekološka a u stvarnosti antiekološka država. Dodatno, katastrofalno lošim vođenjem države, opstanak Crne Gore i Crnogoraca je ugroženiji nego ikada ranije. Može se slobodno reći da bi jedino genijalan neprijatelj mogao da nam smisli toliko zla i učini toliko štete, koliko su nam od raspada Jugoslavije do danas učinili i još uvijek čine političari vlasti i opozicije.

U istom periodu, na planetarnom nivou, stravičan pad je doživjela i ljudska „civilizacija“³. Čovječanstvo je u žestokom samoubilačkom ratu sa prirodom, mnogo većem i opasnijem nego prije tri i po decenije; *to je danas neosporna naučna činjenica*. Zastrahujuće zagađenje vode i zemlje, hrane i vazduha i živih bića (od jednoćelijskih organizama do biljaka i životinja), udruženo sa

³ Riječ „civilizacija“ sam stavio pod navodnicima, jer se ne može zvati civilizacijom ljudsko društvo, koje je bezumnim ponašanjem dovelo sebe na prag samouništenja.

galopirajućim klimatskim promjenama, prijeti masovnim istrebljenjem ljudi i života na Zemlji. Imamo najviše četvrt vijeka (vjerovatno i manje) da to spriječimo zaustavljanjem rata sa prirodom i bitno drugačijom organizacijom ljudskog društva i sistema odlučivanja.

Dakle dva problema, koja su dovela do rađanja projekta Ekološke države (prijetnja opstanku čovječanstva i prijetnja opstanku Crne Gore), su još veća nego prije tri i po decenije. *Da projekat Ekološke države nije rođen tada, bilo bi još više razloga da bude rođen danas.*

Zato i objavljujmo ovo drugo izdanje koje ima dva dijela:

1. Prvi dio knjige je nepromijenjeni tekst prvog izdanja, kao istorijsko svjedočanstvo, koje uprkos nizu slabosti ima vanvremensku vrijednost i snagu ljudske imaginacije, poetičnosti, optimizma, borbenosti, humanosti i kreativnosti, značajnih i za Crnu Goru i za čovječanstvo u cjelini
2. Drugi dio knjige, uz nove ideje, sa gledišta sadašnjeg trenutka, sagledava mogućnosti konačnog pokretanja i realizacije projekta Ekološke države.

Prvi dio knjige je prošlost. Drugi dio knjige je moguća budućnost. Uprkos 33 izgubljene godine i neprocjenjivu štetu nanijetu Crnoj Gori, pokretanje projekta Ekološke države je još moguće, ali vrijeme tek što nije isteklo i mora se hitno, veoma hitno i energično djelovati.

Prvi dio⁴

Put Izlaska iz krize PROJEKAT RAZVOJA CRNE GORE NA OSNOVAMA EKOLOŠKE DRŽAVE - popularni prikaz -

Cetinje, 1991

⁴ Prvi dio ove knjige je kopija istorijske knjizice objavljene na Cetinju pocetkom aprila 1991. godine. Skenirana kopija knjizice se nalazi na https://figshare.com/articles/book/The_way_out_of_the_crisis_-_Project_for_the_development_of_Montenegro_on_the_basis_of_an_Ecological_State/28877213?file=53999354

ДРАГАН ХАЈДУКОВИЋ

Пут изласка из кризе
ПРОЈЕКАТ РАЗВОЈА ЦРНЕ ГОРЕ НА
ОСНОВАМА ЕКОЛОШКЕ ДРЖАВЕ
– популарни приказ –

Цетиње, 1991

*Slika korica istorijske knjižice o Ekološkoj državi
objavljene u aprilu 1991. godine.*

Sadržaj

Predgovor

Nekoliko činjenica o svijetu u kome živimo

Nekoliko činjenica o Crnoj Gori, malenom dijelu svijeta u kome živimo

Svečano proglašenje prve Ekološke države kao pokretač razvoja

Međunarodni naučni centar za razvoj u harmoniji sa prirodom –
izvor znanja i projekata

Izvori kapitala za realizaciju projekta

O moralnom i duhovnom preporodu

Jugoslovenska kriza i Ekološka država

Kratak pregled osnova projekta

Pogovor

Dodatak: Tekst izjave o namjeri da Crna Gora postane Ekološka
država

Predgovor

Po profesiji sam fizičar čije ime i naučni radovi imaju svoju vrijednost i van granica Crne Gore i Jugoslavije. U jednom mudro organizovanom društvu živio bih mirno i povučeno, posvećen svom poslu, porodici, hobbijima i „sitnicama koje život znače“. Na žalost, ljudsko društvo na planeti Zemlji nije mudro organizovano. Manje ili više, svuda se osjeća nedostatak mudrog vođstva, organizacije i načina života. Posebno u Crnoj Gori, malenom dijelu ljudske zajednice, nedostatak mudrosti doveo je do velike ekonomske, moralne i duhovne⁵ krize. Ugrožena je i neizvjesna budućnost pojedinaca, porodica i Crne Gore u cjelini. U takvoj situaciji čovjek više ne može da spokojno živi svoj život. Dići glas i preduzeti nešto, postalo je ne samo pitanje savjesti, nego i pitanje opstanka.

Takve procjene i osjećanja naveli su me da tokom 1988 godine počnem da razmišljam o putevima izlaska iz krize.

Novembra mjeseca 1988 godine, po prvi put sam imao jasnu ideju, kakav bi snažan pokretač razvoja moglo biti svečano proglašenje Crne Gore za prvu Ekološku državu na svijetu. Tada sam živio i radio u CERN-u (CERN je najveći centar za fiziku na svijetu). Taj mi je boravak omogućio da o ideji razgovaram sa velikim brojem ljudi različitih profesija, vjera, rasa i nacionalnosti. Svi su me ti razgovori sve više uvjeravali da je ideja briljantna.

Kada sam se u proljeće 1990 godine vratio u Crnu Goru, to više nije bila samo ideja, nego logičan i cjelovit program predstavljanja Crne Gore svijetu i brzog razvoja zasnovanog na harmoniji sa prirodom. Bilo je sazrelo vrijeme da taj program iznesem pred crnogorsku javnost. Međutim ni štampa, ni radio ni televizija nijesu pokazali veliko interesovanje. Za to su postojala dva razloga. Prvo bilo je vrijeme pred

⁵ Koristim riječ *duhovno*, u smislu koji nema nikakve, ama baš nikakve veze sa njenim vjerskim (religijskim) značenjem.

izbore. Pažnja je posvećivana različitim partijama i njihovim vođama, tako da za pojedince kao ja nije bilo mnogo mjesta. Drugo, ja sam praktično bio stranac u Crnoj Gori. Crnogorac, koji je sem nekoliko godina detinjstva, čitav život proveo van Crne Gore. Drugim riječima, čovjek bez mreže prijatelja i veza potrebnih da se ovde obavi bilo koji posao. Ipak, poslije dosta izgubljenog vremena, dobio sam nešto malo prostora u štampi i vremena na radiju i televiziji, ali je sve to bilo nedovoljno da projekat izložim ubjedljivo i cjelovito.

Poslije završetka izbora u decembru 1990 godine, smatrao sam da je dužnost svih, da bez obzira na predizborna neslaganja, radi dobra Crne Gore, pruže jedni drugima ruku saradnje. Nošen takvim ubjeđenjem, u toku januara, februara i marta ove godine, sa punom iskrenošću izložio sam ideju prije svega predsjedniku Crne Gore i nekim od vodećih ljudi sadašnje vlasti, ali i predstavnicima opozicionih snaga zastupljenih u Skupštini. Čitaocu bi sigurno bilo zanimljivo da opišem tok tih razgovora, ulogu i djelovanje niza poznatih pojedinaca i najzad način na koji je Predsjedništvo Crne Gore odlučilo da pokrene i pokrenulo akciju. Međutim na ovom mjestu ću se uzdržati od svega toga. Za Crnu Goru je mnogo značajnije da u ovom tekstu bude izložen projekat za koji sam siguran da je najbolji put izlaska iz krize.

Silom prilika, bio sam primoran da tekst koji slijedi pišem kratko, popularno i donekle površno (kao što je površno i vrijeme u kome živimo). Jedna veća, studiozno pisana i misaono dublja knjiga, ostaje moja želja i obaveza. Od takve knjige sam u ovom trenutku odustao, zato što sam ocijenio, da postoji hitna potreba, da javnost makar u grubim crtama shvati suštinu mojih ideja, prijedloga i zalaganja. Priprema i štampanje veće knjige, ne bi moglo biti završeno prije kraja godine, a to je u sadašnjoj kriznoj situaciji, neprihvatljivo dugo odlaganje. Dakle, jedina ambicija ove male knjige je da čitaocu pruži poznavanje projekta Ekološke države, u obimu koji smatram zaista minimalnim.

Na kraju, želim da ovu malu knjigu, a nadam se i veću koja dolazi iza nje, posvetim djedu, baki i brdima moga djetinjstva, kako ja obično zovem brda Stare Crne Gore.

Cetinje, april 1991. godine

Dragan HAJDUKOVIĆ

Nekoliko činjenica o svijetu u kome živimo

U toku dvadesetog vijeka, planeta Zemlja, zajednički dom svih ljudi, pretvorena je u planetu koja umire. Svojim nerazumnim ponašanjem zagadili smo vodu i zemlju, hranu i vazduh. Negde manje, negde više, ali ni jedan kraj nije pošteđen. Uporedo sa zagađivanjem prirodu uništavamo i na druge načine, počev od potapanja pojedinih kanjona pa do nemilosrdne sječe džungli Amazona.

Upozorenja naučnika su sve brojnija i sve ozbiljnija. Ukoliko se sadašnje ponašanje nastavi, već sledeći vijek (a to je vijek naše djece i naših unuka) biće vijek borbe za preživljavanje čovječanstva. Navešću samo neke od neveselih mogućnosti, koje uskoro mogu postati surova stvarnost.

Tesko oboljeli ljudi preplaviće planetu.

Djeca će se radati sa fizičkim i psihičkim nedostacima, nesposobna da sačuvaju stare i stvore nove vrijednosti.

Zbog oštećenja ozonskog omotača⁶ slobodan boravak na otvorenom prostoru biće opasan po život.

Klimatske promjene, pored teškoća da im se prilagodi ljudski organizam, ugroziće mnoga materijalna dobra, saobraćaj i proizvodnju hrane.

Prema tome, glas koji se sve snažnije čuje, nije glas romantičara i sanjara koji žale za izgubljenom ljepotom (mada je za mene lično i ljepota dovoljan razlog za očuvanje prirode). Taj glas je mnogo više od

⁶ Za razliku od svih ostalih problema koji su se dramatično pogoršali tokom poslednje tri decenije, problem ozonskog omotača spada u izuzetno rijetke probleme, čije je pogoršanje spriječeno, jer smo imali sreću da se to može uraditi bez ugrožavanja profita onih snaga koje je profit učinio slijepim za opasnosti sa kojima su suočeni čovječanstvo i život na Zemlji.

toga. On je istovremeno i upozorenje i poziv na akciju i krik za opstanak.

Problem očuvanja prirode je primjer postojanja planetarnih problema. Ne mogu ga riješiti ni pojedinci ni pojedini narodi. Potrebni su volja i napor čovječanstva kao cjeline. Potreban je novi duh planetarne saradnje i planetarnog načina razmišljanja.

Nevolja je čovječanstva što su problemi blizu vrhunca, a svijest o blizini katastrofe i planetarni način razmišljanja tek u začetku. Umjesto planetarnog načina razmišljanja, suočeni smo sa njegovom suprotnošću, sa zagađenjem i siromaštvom ljudskog mozga. Ljudski mozak je zagađen različitim ideologijama, predrasudama i netrpeljivostima (rasnim, vjerskim, pojedinačnim, nacionalnim...). U krajnje opasna zagađenja treba ubrojiti i postojeći sistem životnih vrijednosti potrošačkog društva u kome je sve manje mjesta za ljudsku maštu, radoznalost duha, kreativnost, ljepotu prirode i ljepotu druženja, za visok nivo obrazovanja i još mnogo toga. Podsticanjem i razvijanjem jednog manjeg broja, a zanemarivanjem svih ostalih crta ljudske prirode, stvoren je jednodimenzionalni, duhovno siromašan čovjek, kome je ono što ima važnije od onoga što jeste i koji je sve više površni posmatrač nego aktivni učesnik života.

Živimo u rizičnom vremenu u kome je čovjek stekao veliku tehničku moć, ali još uvijek nije stekao odgovarajuću mudrost. Moć bez mudrosti je postala klica samouništenja savremene civilizacije. Potrebna je hitna i korjenita promjena načina života i postojećeg redoslijeda životnih vrijednosti, pa da se na putu samouništenja kojim smo krenuli, zaustavimo dok još nije kasno.

Za puno razumijevanje daljeg izlaganja, važno je istaći sledeće: U svijetu su sve brojnije i organizovanije snage koje su shvatile veličinu ekološke katastrofe koja nam se približava. Za drugačiji odnos čovjeka prema prirodi zalaže se sve veći broj kako običnih ljudi tako i vrhunskih stvaralaca, iz različitih oblasti stvaralaštva, od nauke i tehnike do muzike i filma. Postoji i ekološki orijentisani kapital. Taj kapital nije velik

u poređenju sa krupnim kapitalom multinacionalnih kompanija ili kapitalom koji stoji iza svjetskih armija, ali je itekako velik sa gledišta jedne male države, kao što je recimo Crna Gora.

Pored činjenice da u svijetu postoje ovakve ekološki orjentisane snage, bitno je i jedno zapažanje psihološke prirode. Naime, krupni kapital, zbog svojih sebičnih kratkoročnih interesa, koči potrebne promjene. U tom kočenju na ruku mu idu, s jedne strane političari koji zaokupljeni dnevnim problemima nemaju nikakvu viziju malo dalje budućnosti, a sa druge strane duhovno siromaštvo i izgrađeni potrošački mentalitet većeg dijela čovječanstva. U toj situaciji i pored požrtvovanog rada, saradnje bez granica, velikog entuzijazma, znanja, kreativnosti i humane vizije budućnosti, ekološki orjentisane snage još nigde nijesu mogle da naprave potreban preokret u odnosu ljudi prema prirodi. Zato sam siguran da bi ekološki orjentisane snage širom svijeta, sa oduševljenjem prihvatile priliku, da na bilo kom dijelu planete Zemlje, bez gušenja, u punoj stvaralačkoj slobodi, kreiraju i pokažu čovječanstvu jedan razuman put u budućnost.

Nekoliko činjenica o Crnoj Gori, malenom dijelu svijeta u kome živimo

Zaključak dosadašnjeg izlaganja je jasan. Nepromišljen odnos čovjeka prema prirodi, prerastao je u planetarni problem koji prijeti opstanku čovječanstva i čije rešavanje zahtijeva planetarnu saradnju i način razmišljanja. Kao reakcija na takvo stanje, u svijetu su se pojavile ekološki orjentisane snage koje obuhvataju vrhunske stručnjake i stvaraoce iz različitih oblasti, uključujući i medijske zvijezde i značajan kapital. Poslije ovog globalnog pogleda na svijet, skoncentrišimo se na Crnu Goru, mali dio planete Zemlje, zajedničkog doma svih ljudi.

Sudbinsko pitanje

Za mene kao Crnogorca, a nadam se i za sve stanovnike, bez obzira na nacionalna, vjerska i druga osjećanja i ubjeđenja, postavlja se sledeće sudbinsko pitanje: *Može li Crna Gora izaći iz materijalne, moralne i duhovne krize, i to ne na bilo koji način, nego na način, koji bi istovremeno, čuvajući i razvijajući njenu individualnost, bio doprinos i podsticaj planetarnim interesima, saradnji i načinu razmišljanja.* Drugim riječima, može li Crna Gora postati moderna država, prijateljski okrenuta svim ljudima i narodima dobre volje, država u kojoj su očuvanje prirode i ljudska prava svetinja, država kvalitetnog obrazovanja i zdravlja i pune materijalne sigurnosti svih stanovnika, država koja svakom pojedincu omogućava da razvije i iskaže svoje stvaralačke sposobnosti...

Da bi odgovorili na gore postavljeno pitanje, moramo poći od činjenica i jasno sagledati šta je to što Crna Gora ima i šta je to što Crna Gora nema.

Šta Crna Gora ima

Crna Gora ima izuzetne i raznolike prirodne ljepote i vrijednosti, na relativno malom prostoru. Te vrijednosti su uveliko ugrožene, a neke i potpuno uništene, djelimično zagađivanjem, a još više krajnje nepromišljenom izgradnjom. Niko nije vodio računa o tome, koliko je Crna Gora zapravo mala i koliko je potrebno da se zamislimo nad svakom stopom zemlje, prije nego što je iskoristimo. Jedan od primjera je naša obala čiju smo bogom danu ekskluzivnost narušili izgradnjom dvadesetak hiljada privatnih vikendica, koje često više liče na dvorce nego na vikendice, a uz to Crna Gora nema od njih nikakvu ekonomsku korist. Postoji opasnost da pritisnuti siromaštvom, ove i narednih godina, za male pare, rasprodamo, i na nivo prosječnosti svedmo sve preostale ekskluzivne lokacije. Time bi Crnoj Gori, kojoj je već uveliko razorena sadašnjost bila uništena i osnova za budućnost.

Šta Crna Gora nema i kako to dobiti

Crna Gora nema, ni dovoljan broj mudrih i stručnih ljudi, ni matrijalnih sredstava, da svoje vrijednosti iskoristi na pravi način. Sem toga, prosječnom čovjeku na planeti Zemlji, Crna Gora je ili potpuno nepoznata, ili malo poznata, a ponekad smo i na lošem glasu.

Izlazak iz takve medijske anonimnosti je, uporedo sa međunarodnim znanjem i kapitalom, nophodan preduslov izlaska iz krize.

Prema tome, potrebno je, da na neki način Crna Gora bljesne na međunarodnoj pozornici, da šarmira svijet, da privuče pažnju i simpatije, da stekne svima znanu i prepoznatljivu individualnost, i na toj osnovi privuče znanje i kapital potreban za razvoj.

Tražeći način da se sve ovo postigne, došao sam na ideju da Crna Gora, poslije pametno organizovanog pripremnog perioda, koji bi trajao dvanaest mjeseci, bude *SVEČANO proglašena za prvu Ekološku državu na planeti Zemlji*. Uloga takvog svečanog proglašenja biće jasna iz daljeg teksta.

Naravno, sam čin svečanog proglašenja, ne bi značio da Crna Gora i jeste Ekološka država. Za prelaz sa sadašnjeg stanja, na istinsku Ekološku državu, potreban je prelazni period od četiri godine, počev od dana proglašenja. Sem toga i kada postane prva Ekološka država, Crna Gora bi to bila po svojoj unutrašnjoj organizaciji, ponašanju i načinu života. Van naše moći je da spriječimo zagađivanje, koje nam sa strane donose vodena i vazдушna strujanja, koja ne priznaju nikakve granice na planeti, pa ni granice Ekološke države.

Svečano proglašenje prve Ekološke države kao pokretač razvoja

Svečano proglašenje Crne Gore za prvu Ekološku državu ima za cilj da izvuče Crnu Goru iz medijske anonimnosti i da odigra ulogu moćnog pokretača razvoja.

Zamisao je da svečanom proglašenju prisustvuju najugledniji svjetski naučnici, umjetnici, medijske zvijezde, vlasnici kapitala, ministri za ekologiju, kao i predstavnici kraljevskih porodica i niz predsjednika država i vlada. Po broju i ugledu, a naročito po profesionalnoj raznolikosti prisutnih, bio bi to možda i najelitniji skup u ovom vijeku. Zamislimo samo na jednom mjestu više glumaca nego na dodjeli Oskara, više naučnika nego na dodjeli Nobelove nagrade, više pjevača nego na najvećem koncertu...

Kada bi odmah krenuli u akciju, svečano proglašenje bi se moglo održati već u maju 1992. godine. Kada bih bio vlast, odmah bih preduzeo sledeće korake:

Prvo. Pokrenuo bih na državnom nivou razvojni projekat „PROJEKAT RAZVOJA CRNE GORE NA OSNOVAMA EKOLOŠKE DRŽAVE“ i za njegov rad u prvoj godini odobrio sredstva u iznosu od pola miliona dolara.

Drugo. Skupština, Prdsjedništvo i Vlada bi dali zajedničku *Izjavu o namjeri da Crna Gora postane Ekološka država*. Navešću ovde jedan tekst, koji ni u kom slučaju ne predlažem za krajnji tekst *Izjave*. On samo treba da posluži kao radni materijal i da potencijalnom piscu izjave sugerise duh i najveću dozvoljenu dužinu teksta. Sa tim ciljem sam krajem marta, Predsjedništvu Crne Gore, ali takođe i predstavnicima opozicije dostavio tekst koji glasi:

U toku dvadesetog vijeka, planeta Zemlja – zajednički dom svih ljudi, pretvorena je u planetu koja umire.

Nerazumno uništavanje i zagađivanje prirode sve ozbiljnije prijeti opstanku čovječanstva. Pored nasilja nad prirodom, prisutna je i zaslijepljenost različitim ideologijama, predrasudama i netrpeljivostima, koje često vode i do nasilja među ljudima.

Živimo u prelomnom vremenu nagomilanih planetarnih problema čije rješavanje zahtijeva novi duh planetarnog načina razmišljanja. Mi, slobodno izabrani predstavnici naroda Crne Gore, osjećamo da je naš dug prema stvaralaštvu prošlosti i obaveza prema budućnosti da preduzmemo nešto, da se savremena civilizacija, dok još nije kasno, zaustavi na putu samouništenja kojim je krenula.

Mala Crna Gora nema ni materijalne ni ljudske potencijale da pokrene promjene svjetskih razmjera. Međutim Crna Gora može i želi, da svojim primjerom doprinese novom duhu i načinu razmišljanja. Crna Gora može i treba da svojim djelom, a ne riječima, pozove na mudrost mnogo veće od sebe, koji jedino mogu spriječiti katastrofu koja nam se približava.

Zato svi mi, složno, bez obzira na razlike u nacionalnim, političkim, vjerskim i drugim osjećanjima i ubjeđenjima, izjavljujemo da smo odlučni u namjeri, da poslije odgovarajućeg pripremnog perioda, Crnu Goru proglasimo i pretvorimo u prvu Ekološku državu na planeti Zemlji.

Treće. Uporedo sa Izjavom o namjeri, potrebno je dati Izjavu o želji i potrebi da se na teritoriji Crne Gore formira „*Međunarodni naučni centar za razvoj u harmoniji sa prirodom*“. Ozbiljnost te izjave morala bi biti potkrijepljena davanjem odgovarajućeg placa za takav centar i našim novčanim učešćem od 10 miliona dolara, o čemu će biti više riječi u sledećem odeljku.

Ovakve izjave i odluke su neophodna osnova, da rukovodilac projekta i njegovi saradnici, brzo i energično krenu u akciju uspostavljanja veza sa ekološki orjentisanim snagama širom svijeta, a prije svega u razvijenim zemljama. Cilj je da se te snage zainteresuju i da „Projekat razvoja Crne Gore na osnovama Ekološke države“ *bude prihvaćen kao planetarni projekat*. Poznajući ekološki orjentisane snage i postojeće raspoloženje u svijetu, više sam nego siguran, da će projekat naići na oduševljenje i veliku moralnu, propagandnu, stručnu i materijalnu podršku. Jedino uz takvu pomoć, realno je moguće, svečano proglašenje opisanih razmjera.

Zahvaljujuci svečanom proglašenju, Crna Gora bi se putem štampe, radija i televizije, praktično našla u svakom domu na planeti. Poslije toga više ništa ne bi bilo kao ranije. Crna Gora bi stekla širom svijeta znanu i sa poštovanjem prihvaćenu individualnost. U svoje doba Crna Gora je imala jednu takvu individualnost, imidž romantične zemlje ratnika zadojenih čojstvom i junaštvom. Naravno, taj stari imidž nije mogao osvojiti svijet u toj mjeri kao što danas, zahvaljujući prije svega televiziji, može uraditi novi imidž Ekološke države. Uzgred budi rečeno, nas stari imidž, kada bi bio razumno doziran, može dati dodatni šarm, novom imidžu Ekološke države.

Međunarodni naučni centar za razvoj u harmoniji sa prirodom – izvor znanja i projekata

Svečanim proglašenjem Crne Gore za prvu Ekološku državu, rešava se problem propagande, tj. izlaska iz medijske anonimnosti. Sledeći problem koji treba riješiti je problem nedostatka znanja u Crnoj Gori.

Pažljivi čitalac se sigurno sjeća prijedloga iz prethodnog odeljka da Crna Gora pokrene akciju, da se na njenoj teritoriji formira - Međunarodni naučni centar za razvoj u harmoniji sa prirodom, za koji bi kao svoj udio obezbijedila plac i 10 miliona dolara (što je otprilike iznos jedne polovine jednomjesečnih penzija u Crnoj Gori). Rad na otvaranju naučnog centra mora teći uporedo sa pripremama za svečano proglašenje, a neki njegovi djelovi moraju i početi rad na dan proglašenja. Svečano proglašenje i formiranje naučnog centra su dva daleko najznačajnija cilja u toku prve godine rada na Projektu razvoja Crne Gore na osnovama Ekološke države. Ostvarenje tih ciljeva je pitanje „biti ili ne biti“ čitavog projekta.

U centar bi, pored domaćih stručnjaka (čiji bi izbor po svjetskim mjerilima izvršile međunarodne komisije), na određeno vrijeme dolazili i radili vrhunski svjetski stručnjaci različitih profila, počev od stručnjaka za zaštitu prirode, pa do ekološki orjentisanih arhitekata i stručnjaka za proizvodnju hrane.

Značaj naučnog centra za Crnu Goru

Treba objasniti kakav je značaj ovakvog naučnog centra za Crnu Goru. Prvo, centar mora da obezbijedi neophodnu koncentraciju znanja na našoj teritoriji, i drugo, bez kvalitetnog naučnog centra nije moguća efikasna saradnja sa različitim naučnim institucijama iz svijeta, koja će itekako biti potrebna. Naime, ne treba se zavaravati da dvije ili tri

stotine stručnjaka u tom centru, bez obzira na njihov vrhunski kvalitet, mogu sami kreirati potrebne projekte prve Ekološke države. Treba stalno imati na umu, da je znanje i najvećih naučnika našeg doba, samo sićušni dio ukupnog znanja. Zbog toga će, za detaljnu razradu projekata Ekološke države, biti potrebna saradnja više hiljada stručnjaka iz svijeta, koja se može ostvariti i uskladiti jedino preko predloženog naučnog centra. Jedino tako brojan i moćan tim eksperata različitih profila, poslije ozbiljnog stvaralačkog razmišljanja i rada, može znati kako da se sve uradi. Sve drugo je naivni optimizam.

Toj maloj armiji nezavisnih stručnjaka treba dati punu stvaralačku slobodu. Treba im reći: Dame i gospodo, ograničeni ste jedino svojom pameću i granicama Crne Gore. Uložite svo svoje znanje, talenat, maštu, kreativnost i viziju budućnosti i kreirajte u Crnoj Gori mali ekološki raj⁷.

Za uzvrat dobićemo, na ovom nivou znanja, najkvalitetnije moguće projekte, počev od projekata deponija i reciklaže otpadaka, do projekata proizvodnje hrane, ekskluzivnog i masovnog turizma i drugih ekološki prihvatljivih aktivnosti. U aktivnosti centra svakako bi spadala i nova zakonska regulativa, projekti obnove svih kulturno istorijskih spomenika, podizanje kvaliteta kako opšteg tako i ekološkog obrazovanja... i još mnogo toga.

Prema tome, predloženi naučni centar bi bio izvor znanja i projekata potrebnih Crnoj Gori. Međutim, pored praktičnog kreiranja prve Ekološke države, centar bi imao i jednu drugu ulogu i dimenziju. Naime, zadatak naučnika bi bio da prate zdravlje planete Zemlje (i posebno regiona u kome se nalazimo), da sugerišu ograničenja ili potpuni prekid pojedinih ljudskih aktivnosti koje to zdravlje ozbiljno ugrožavaju, da tragaju za takvim putevima razvoja u čijoj osnovi nije (kao do sada) nasilje nad prirodom.

⁷ Preciznije govoreći: *kreirajte u Crnoj Gori prvi primjer održivo organizovanog ljudskog društva na Zemlji.*

Značaj naučnog centra za svijet

Pošto smo ukratko razmotrili značaj predloženog naučnog centra za Crnu Goru, potrebno je reći i kakav je njegov značaj za svijet, to jest zašto bi ekološki orijentisana svjetska javnost i nauka bili zainteresovani za njegovo formiranje. Prvi dio odgovora sadržan je u gore opisanom dijelu aktivnosti centra – brizi za zdravlje planete. Drugi dio odgovora sastoji se u činjenici da je projekat prve Ekološke države, složen stvaralački izazov, tj. profesionalno interesantan za stručnjake. Ekološka država nije isto što i nacionalni park, nego složen sistem različitih sadržaja koji mora da funkcioniše. Nigde u svijetu ne postoji gotov model i odgovor kako sve riješiti. Niti kao model mogu poslužiti zemlje u razvoju, često na ivici bijede, niti bogate industrijske države, koje su razvile civilizaciju u čijoj osnovi leži klica samouništenja. (Čak i moderne tvorevine zamišljene kao korak u budućnost, kao na primjer evropska zajednica, imaju u osnovi tu filozofiju stvaranja velikih tržišta i podsticanja potrošnje, mimo stvarnih ljudskih potreba, pa čak i po cijenu ugrožavanja našeg opstanka. Svijet budućnosti će morati biti zasnovan na drugačijim osnovama i vrijednostima, o čemu ovde neće biti riječi).

Predloženi naučni centar za razvoj u harmoniji sa prirodom, bio bi po mnogo čemu prvi te vrste u svijetu. Mjesto na kome bi raznoliko ljudsko znanje služilo ljudskoj mudrosti – za razliku od mnogih primjera gde je ljudsko znanje bilo vjerni sluga ljudske gluposti. Ja taj centar zamišljam kao prvi u mreži takvih naučnih centara, kako planetarnog tako i regionalnog značaja.

Pored ostalog, takvi naučni centri bi morali imati značajnu ulogu u budućem sistemu odlučivanja savremenog demokratskog društva. U najskorijoj budućnosti, morao bi se postići planetarni dogovor o zajedničkoj brizi o zdravlju planete. Tim dogovorom, moralo bi se, planetarnim i regionalnim naučnim centrima za razvoj u harmoniji sa prirodom, dati pravo, da nezavisno od volje kapitala i politike, zabranjuju one aktivnosti, koje prema naučnom znanju ugrožavaju naš

zajednički dom. Takve odluke bi morali poštovati svi na planeti (ili u datom regionu). O nizu pitanja koja otvara ovaj prijedlog, biće riječi drugom prilikom. Ono što je sigurno, to je, da se naučnicima koji brinu o zdravlju planete, mora dati moć da to zdravlje zaštite (i to moć iznad moći politike i kapitala). Ma kako utopijski zvučalo, to je ključ opstanka.

Crna Gora zapravo treba da svijetu zvanično predloži, izgradnju jedne mreže naučnih centara za razvoj u harmoniji sa prirodom. Istovremeno treba da pokrene inicijativu da se postigne planetarni dogovor o brizi za zdravlje planete, i da u okviru toga dogovora naučnici dobiju stvarnu moć da to zdravlje zaštite. Time bi na neki način i naš projekat Ekološke države dobio još veći opšteljudski značaj.

Dva nivoa razvoja

Kao što je rečeno, projekte prve Ekološke države, kreirao bi moćan međunarodni tim stručnjaka (među kojima će naravno biti i naših). Ono što se sa puno sigurnosti može reći i prije završetka tih projekata je da će osnovne privredne aktivnosti u Crnoj Gori biti proizvodnja „zdrave“ hrane, turizam (sa strogom podjelom na region ekskluzivnog i masovnog turizma) kao i neke druge aktivnosti koje stručnjaci budu smatrali ekološki prihvatljivim.

Privreda svakog kraja (a pogotovo države) mora biti organizovana na dva različita nivoa. Prvi nivo mora da bez obzira na moguće ekonomske i političke krize u našem okruženju (i svijetu uopšte), obezbjeđuje samodovoljnost u smislu preživljavanja. To prije svega znači proizvodnju dovoljne količine hrane, za šta Crna Gora srećom ima dobre prirodne uslove. Ulaganja između 500 i 700 miliona dolara⁸, bila bi dovoljna da Crna Gora stvori bogat stočni fond, kvalitetnu veterinarsku službu, nove poljoprivredne površine i sistem za navodnjavanje, ribarsku flotu... Sve to bi omogućilo da Crna Gora za

⁸ Naravno poslije skoro 4 decenije, ovi brojevi (kao i ostali brojevi u ovoj knjižici) moraju biti mnogo veći.

potrebe svojih stanovnika, za turizam i djelimično izvoz, proizvede dovoljne količine mesa, ribe, mlijeka i mliječnih proizvoda, nekih vrsta voća, povrća, žitarica...

Kao stub koji obezbjeđuje samodovoljnost u kriznim vremenima, proizvodnja hrane mora trajno biti oslobođena svih poreza. Naravno, to je samo jedna od niza pogodnosti i zakonskih mjera, koje treba da prate razvoj proizvodnje hrane.

Drugi nivo razvoja treba da omogući, da u doba povoljne situacije u svijetu, živimo daleko iznad nivoa „samodovoljnosti i preživljavanja“. U osnovi tog drugog nivoa organizacije privrede, bar za sada, mora ležati turizam. Međutim, poslije pervazilaženja sadašnje krize u Crnoj Gori, biće potrebno i moguće da se organizuju aktivnosti, koje treba da ublaže toliku zavisnost od turizma.

Završicu ovaj odeljak sa dva primjera koji pokazuju koliko se uz malo mašte i duha mogu obogatiti velike vrijednosti koje imamo. Otvaranjem rijeke Bojane za plovidbu (kao što je bilo u doba kralja Nikole) puno bi porasla ionako izuzetna vrijednost Skadarskog jezera. Prevoz turista do prve Ekološke države mogao bi se pored ostalog vršiti i flotom cepelina, čime bi i putovanje postalo atrakcija. Završni projekat će sigurno sadržati puno ovakvih i još originalnijih rešenja. Takvo bogatstvo sadržaja je jedini način da prevaziđemo situaciju, da recimo jedan Diznilend donosi veće prihode od naših najatraktivnijih lokacija.

Izvori kapitala za realizaciju projekta

Postojanje Međunarodnog naučnog centra za razvoj u harmoniji sa prirodom, obezbijediće Crnoj Gori i sa ekološke i sa ekonomske tačke gledišta, izuzetno kvalitetne projekte razvoja. Prije nego pređemo na problem nalaženja kapitala za realizaciju tih projekata, razmotrićemo u grubim crtama mogući tempo događaja.

Prvi i najznačajniji razvojni ciklus, bio bi ostvaren u toku četiri godine počev od dana proglašenja. U prvoj godini toga ciklusa, ne bi bilo velikih ulaganja, već bi se intenzivno radilo na izradi projekata i obezbjeđivanju kapitala. U toku druge, treće i četvrte godine toga ciklusa, bio bi realizovan niz projekata iz različitih oblasti (proizvodnja hrane, turizam, deponije, reciklaža otpada itd.), u vrijednosti između tri i četiri milijarde dolara. Takva ulaganja bi omogućila otvaranje pedesetak hiljada (a vjerovatno i više) novih radnih mjesta u Crnoj Gori, koja bi bila isto tako dobro plaćena kao i u najrazvijenijim evropskim državama. To bi stvorilo uslove da se na kraju četvorogodišnjeg perioda, bez socijalnih potresa, prekine rad zagađivača, za koje međunarodni naučni centar za razvoj predloži zatvaranje. Naravno, projekat Ekološke države time ne bi bio u potpunosti završen (pogotovo ne dio koji se odnosi na moralni i duhovni preporod). Međutim, Crna Gora bi već tada bila čista i uređena zemlja, bez zagađivača, sa prevaziđenom ekonomskom krizom, sa solidnom radnom disciplinom i izvanrednim perspektivama za dalji razvoj. Tada bi već bilo osnove da se kaže, da je Crna Gora stvarno, a ne samo po nazivu, Ekološka država.

Pređimo sada na rešavanje problema, kako da Crna Gora obezbijedi tri do četiri milijarde dolara, koje su potrebne za prvi četvorogodišnji razvojni ciklus. Treba odmah reći, da bi se u svijetu brzo našli ulagači, koji su spremni, da za kvalitetne projekte i

ekskluzivne lokacije kakve mi imamo, sami ulože i mnogo više od četiri milijarde dolara. Međutim, Crna Gora ne smije prihvatiti strana ulaganja, bez odgovarajućeg sopstvenog učesća, jer bi to dovelo do ekonomske zavisnosti i okupacije. Prema tome, problem je kako da Crna Gora obezbijedi kapital pod časnim i ravnopravnim uslovima.

Uslov ravnopravnosti je, da na svaki dolar uložen sa strane, Crna Gora uloži svoj dolar. To bi značilo da od recimo četiri milijarde dolara - samo dvije milijarde mogu biti strana ulaganja, a druge dvije milijarde naša ulaganja. Dakle uslov je da naš gotovinski ulog bude jednak stranom ulogu. Kada se na to, kao naš ulog doda vrijednost terena, mogla bi se postići i naša nadmoć u kapitalu od 55% : 45% (a na najluksuznijim lokacijama i 60% : 40%).

Kako da Crna Gora u postojećoj krizi, obezbijedi kao svoj ulog, dvije (ili bar jednu i po) milijardu dolara. Navešćemo nekoliko mogućnosti.

Da bi se razumio prvi izvor našeg kapitala, potrebno je nekoliko objašnjenja. Pretpostavimo da jedan Nijemac koji želi da se bavi biznisom, nema dovoljno novca, ali ima kvalitetan projekat i neku vrijednu nekretninu. U tom slučaju, on može dobiti kredit (sa mogućnošću odlaganja otplate dok ne počne posao, i sa povoljnom kamatom i rokom otplate). On kredit može dobiti od njemačke banke, ali isto tako i od neke strane banke, recimo švajcarske ili američke. Crna Gora bi takođe trebala da omogući da naši građani mogu dobiti kredit strane banke. Sasvim je sigurno da bi intersovanje naših građana za takve kredite bilo ogromno. Zavisno od svojih mogućnosti ljudi bi uzimali kredit od nekoliko desetina pa do nekoliko stotina hiljada dolara. Kada bi dvadeset hiljada građana u prosjeku uzelo po pedeset hiljada dolara kredita, to je milijardu dolara našeg novca, kojim su uz to zaduženi građani a ne država. Našim ljudima bi to omogućilo, da se prema svom interesovanju, uključe u neki od projekata i obezbijede sebi dobar posao. Država Crna Gora treba da sve ovo omogući i podstakne. Pored ostalog treba donijeti zakon po kome strana banka

može brzo i efikasno da izvrši hipoteku nad dužnikom koji ne izvršava svoju obavezu. Sem toga svi oni koji zbog učešća u projektima podižu kredit, moraju biti oslobođeni poreza, na neki rok koji će zavisiti od veličine kredita.

Da bi unijeli malo vedrine, kao drugi izvor našeg novca, navedimo bespovratnu pomoć, koju ćemo dobiti za različite programe zaštite prirode i neke druge namjene. Ta pomoć bi mogla da iznosi između dvije i tri stotine miliona dolara, ali je nemoguće dati tačnu prognozu.

Treći izvor prihoda je prodaja određenog broja placeva na jednoj međunarodnoj licitaciji, neposredno poslije svečanog proglašenja Ekološke države. Ne treba zaboraviti da će Crna Gora pokretanjem projekta Ekološke države, postati magnet, mjesto na kome je za mnoge ugledne i bogate, pored želje da pomognu, i stvar prestiža imati vilu. Radi dodatne ekskluzivnosti (a to znači i veće cijene), Skupština Crne Gore treba da donese zakon, kojim se broj vila koje mogu biti u vlasništvu stranih državljana, ograničava na hiljadu. Na taj način moglo bi se obezbijediti više stotina miliona dolara, potrebnih za ulaganja.

Četvrto. Pored kredita kojima bi se zadužili naši građani, do pola milijarde dolara bi se mogla zadužiti i država Crna Gora. Uzgred budi rečeno, taj bi se kredit mogao otplaćivati specijalnim porezom na luksuz, na skoro dvadeset hiljada privatnih vila i dvoraca čiji vlasnici ne žive stalno u njima. Žao mi je što mi prostor ne dozvoljava da se više zadržim na ovom problemu, koji je crnogorsko primorje doveo do blizu uništenja.

Najzad, ukoliko se za neki projekat, ne može obezbijediti 50% našeg gotovinskog učešća, može se privremeno prihvatiti i naše gotovinsko učešće od samo 25%, s tim što se sa stranim ulagačem mora postići precizan ugovor o naknadnom otkupu dijela objekta do vrijednosti od 50%.

O moralnom i duhovnom preporodu

Trajni ekonomski preporod nije moguć (a i da je moguć, takav preporod, meni lično ne bi mnogo značio), bez temeljne promjene na području obrazovanja, nauke, kulture, zdravstva, ljudskih prava ...

Izlazak iz ekonomske krize moguć je u toku petogodišnjeg perioda (računajući i godinu priprema za svečano proglašenje). Na žalost, moralni i duhovni preporod zahtijeva znatno duže vrijeme. Neka poboljšanja su moguća u kratkom roku, ali je za suštinsku promjenu u ljudima, potrebno bar onoliko vremena, koliko traje podizanje jedne nove generacije – od pelena do doktorata, dakle, dvije do tri decnije pametno usmejrenih napora.

Postojeće stanje duha i morala će na svakom koraku praviti smetnje stvaranju Ekološke države. Kao prva pomoć, mora biti sprovedena široka akcija za poboljšanje higijenskih navika stanovništva, ekološke kulture, profesionalnog odnosa prema radu... Toj akciji puno mogu pomoći sredstva javnog informisanja i skola. Posebno, za sva radna mjesta (koja će da podsjetimo biti placena kao u najrazvijenijim evropskim zemljama), treba organizovati kratku i efikasnu pripremu, sa ciljem da ljudi shvate šta i kako treba da rade i kakvo se ponašanje od njih zahtijeva. Pored ovakve akcije, tj. pomoći ljudima da se prilagode novoj situaciji, za početak će biti potrebna dobro organizovana i pokretna *ekološko-turistička policija*, koja bi strogim kaznama (od novčanih do otpuštanja sa posla i zatvaranja pojedinih objekata) postala strah i trepet za sve one koji svoj posao ne obavljaju krajnje savjesno i profesionalno. Može se očekivati da profesionalnom odnosu prema radu znatno doprinese i učešće stranog kapitala, koji itekako zna da štiti svoj interes. Taj kapital je, na više stotina hiljada jugoslovnskih radnika u inostranstvu (među njima i dosta radnika iz Crne Gore) već jasno pokazao da u odgovarajućim

uslovima naši ljudi mogu biti veoma dobri radnici. Naravno, svim ovim problemima će se baviti i specijalna grupa u okviru naučnog centra za razvoj u harmoniji sa prirodom.

Naravno, ovakve mjere sračunate na brzo poboljšanje, ne mogu dovesti do suštinskih promjena u ljudima. Ljudi će se, kada vide da je to njihov interes (ili da bi izbjegli moguću kaznu) – vjerovatno mnogo bolje ponašati i raditi, ali će ostati onakvi kakvi su i bili. Takvo stanje spoljne a ne unutrašnje promjene, bilo bi trajna opasnost za Ekološku državu. Njena dugovječnost može biti obezbijeđena jedino suštinskim promjenama u ljudima. Centralna uloga u takvim promjenama svakako pripada jednom moderno organizovanom *obrazovanju*.

Fundamntalna uloga obrazovanja

Obrazovanje nije problem samo u Crnoj Gori. U izvjesnom smislu i to je planetarni problem. Njegov kvalitet (pogotovo kada je opšte obrazovanje u pitanju), je nezadovoljavajući svuda u svijetu. Treba se zamisliti nad razlikom između predškolske djece, koja su puna radoznalosti i pitanja, i te iste djece, koja kasnije doživljavaju školu kao teret. Jasno je da velike tehničke mogućnosti i saznanja savremene psihologije, nijesu iskorišćeni da se stvore takvi školski programi i proces obrazovanja, koji bi privlačili i održavali pažnju i prirodnu radoznalost djece. Naprotiv, postojeća škola uveliko guši veliki potencijal dječje mašte i radoznalosti. Potreban je višegodisnji stvaralački rad vrhunskih stručnjaka različitih profila, da bi se pripremili programi, predavači i tehnički opremilo nekoliko eksperimentalnih, osnovnih i srednjih škola, koje bi davale neupordivo kvalitetnije obrazovanje, *a učenici bi ih voljeli*. Sasvim sam siguran da takva škola može postojati i da škola koju učenici ne vole nije dobra škola. Crna Gora (kao i u svemu ostalom) nema dovoljan broj sposobnih ljudi, da kreiraju takvu novu školu. To bi se međutim moglo uraditi u okviru odgovarajućeg međunarodnog projekta i saradnje, za šta postoji interes u Evropi i svijetu. Jasno je da bi nosilac projekta bio, već toliko

pominjani, Međunarodni naučni centar za razvoj u harmoniji sa prirodom.

Naravno, uporedo sa takvim dugogodišnjim ciljem, morala bi se školstvu ukazati prva pomoć, počev od poboljšanja materijalnog položaja, pa do niza drugih poboljšanja, o kojima ovde neće biti riječi.

Na kraju kao ilustracija veličine promjena koje se moraju izvršiti u svim oblastima rada i stvaralaštva, neka posluži primjer Univerziteta i nauke. U Crnoj Gori postoji čitava mala armija ljudi, sa zvučnim titulama, od akademika i redovnih profesora, do „običnih“ doktora nauka i magistara. Činjenica je da među njima ima izvanrednih stručnjaka, koji bi isti posao mogli da rade i u najrazvijenijim zemljama, ali je isto tako činjenica da su oni u manjini i da iza većine titula, ne stoji odgovarajuće znanje i talenat. Većina naših, nazovi naučnih radnika, čak i kada bi htjeli, nijesu sposobni da dobro obavljaju svoj posao. U tako kritičnoj situaciji treba preduzeti energične mjere. Bar kada su u pitanju prirodno-matmatičke i tehničke nauke, problem se može riješiti na sledeći način. Za sva radna mjesta (počev od moga), treba da se raspišu vanredni izbori. Kao što zakon nalaže, neka svako ko želi, konkuriše i priloži svoje naučne radove, a takođe prema zakonu neka se formira komisija za ocjenu stručnih vrijednosti kandidata. U dosadašnjoj praksi članovi komisija su po logici „ja tebi ti meni“ bili prijatliji kandidata. Jedini izlaz je da za vanredne izbore budu formirane međunarodne komisije, sastavljene od uglednih stručnjaka iz razvijenih zemalja, koji će izbor izvršiti po njihovim kriterijumima. Na ovom mjestu su mi naši „stručnjaci“ često davali primjedbu, da smo mala zemlja i da ne možemo imati tako oštre kriterijume. Moj odgovor je da kao mala zemlja moramo imati još oštrije kriterijume. Amerika može baciti na nesposobne 100 miliona dolara, a da to ne osjeti, a mi 100 miliona dolara ne možemo dati ni cjelokupnoj pameti. Druga primjedba je da bi to dovelo do zatvaranja Univerziteta i naučnih instituta. To je samo djelimično tačno. Tačno je da bi izbor prošao samo mali broj naših stručnjaka, nedovoljan za postojanje Univerziteta i naučnih instituta.

Međutim, taj bi se problem mogao prevazići, prvo, stvaranjem Međunarodnog naučnog centra za razvoj u harmoniji sa prirodom, i drugo, dovođenjem jednog broja kvalitetnih stručnjaka iz Sovjetskog Saveza, koji bi rado došli za iste stanove i plate koje mi imamo. To bi omogućilo, ne samo da ne zatvaramo Univerzitet i institute, nego da oni budu istinski kvalitetni, što sada nije slučaj.

Ovim završavam ovaj odeljak svjestan sa koliko sam površnosti dodirnuo neka od pitanja moralnog i duhovnog preporoda, a mnoga pitanja i sasvim preskočio. Nadam se ipak da je i ovo bilo dovoljno da čitalac shvati značaj i veličinu moralnog i duhovnog preporoda koji mora da prati razvoj Ekološke države.

Jugoslovenska kriza i Ekološka država

Projekat Ekološke države je prije svega projekat brzog razvoja zasnovanog na poštovanju prirodnih vrijednosti i projekat predstavljanja Crne Gore svijetu. Ubijeđen sam da je to najbolji put izlaska iz krize, koji nam stoji na raspolaganju. Kao takav, projekat bi trebao da okupi stanovnike Crne Gore različitih političkih, nacionalnih, vjerskih i drugih osjećanja i ubjeđenja.

Međutim, u atmosferi bezumlja, netrpeljivosti, mržnje i nasilja koji sada vladaju Jugoslavijom, ostvarenje ovakvog razvojnog projekta nije moguće. Zato je sudbonosno da se postojeća jugoslovenska drama sto prije razriješi, na miran i demokratski način. Uz uslov da postoje mir i demokratija, projekat se može uspješno realizovati i u tako različitim situacijama kao što su Crna Gora u sastavu jugoslovenske zajednice i Crna Gora kao samostalna država. Možda to i najbolje govori o političkoj neutralnosti projekta. Tako treba i da ostane.

Bez obzira na neizvjestan rasplet jugoslovenske krize, treba *Izjavom o namjeri da Crna Gora postane Ekološka država*, i ostalim pratećim odlukama, započeti rad na projektu. Treba biti spreman da se u slučaju da razum nadvlada, već iduće godine Crna Gora svečano proglasi za Ekološku državu. U svakom slučaju, takav naš rad može samo unijeti malo optimizma i mudrosti, na ovu nimalo vedru jugoslovensku scenu.

Kratak pregled osnova projekta

Uništavajući prirodu ljudi su ugrozili svoj opstanak. Kao reakcija na opasnost u svijetu su se pojavile ekološki orjentisane snage. Tim snagama pripadaju mnogi od najumnijih i najpopularnijih ljudi na planeti. Raspolazu ogromnim znanjem i velikim kapitalom. Karakterišu ih entuzijazam i saradnja bez granica. Ipak te snage su još uvijek slabije od svijeta krupnog kapitala i politike, zbog čega jos nigde u svijetu nijesu uspjele da istinski promijene odnos čovjeka prema prirodi.

Stvaranjem Ekološke države Crna Gora bi istovremeno: izabrala najbolji put za svoj razvoj, dala doprinos humanim i progresivnim kretanjima u svijetu, podstakla duh saradnje i planetarnog načina razmišljanja.

U stvaranju Ekološke države, Crna Gora sa sigurnošću može da racuna na moralnu, propagandnu, stručnu i materijalnu pomoć ekoloških snaga.

Temelji projekta Ekološke države

Potrebna osnova za početak rada na stvaranju Ekološke države sastoji se u sledećem:

1. Pokrenuti „*Projekat razvoja Crne Gore na osnovama Ekološke države*“ i odobriti sredstva od pola miliona dolara za prvu godinu rada. Rukovodilac projekta mora imati punu slobodu i nezavisnost u odnosu na dobronamjerni ali tromi državni aparat.
2. Skupština, Predsjedništvo i Vlada treba da daju zajedničku *Izjavu o namjeri Crne Gore da postane Ekološka država*.
3. Pokreće se inicijativa da se u Crnoj Gori formira „*Međunarodni naučni centar za razvoj u harmoniji sa prirodom*“. Kao dokaz ozbiljnosti inicijative, Crna Gora za naučni centar obezbjeđuje plac i 10 miliona dolara.

Ovakve izjave i odluke su neophodna osnova da rukovodilac i saradnici Projekta, brzo uspostave veze sa ekološkim snagama širom svijeta, i da te snage „Projekat razvoja Crne Gore na osnovama Ekološke države“, prihvate kao planetarni projekat.

Osnovni ciljevi Projekta u prvoj godini (počev od dana *Izjave o namjeri*) su sledeći:

- a) Priprema svečanog proglašenja Crne Gore za Ekološku državu. Proglašenje bi se obavilo tačno na prvu godišnjicu *Izjave o namjeri*. Proglašenju bi prisustvovala najuglednije ličnosti iz svijeta nauke, umjetnosti, politike, biznisa... Po ugledu, a naročito profesionalnoj raznolikosti prisutnih, bio bi to jedan od najelitnijih skupova svih vremena. Pored svojih opštjeljudskih poruka i značenja, čin svečanog proglašenja bi Crnoj Gori donio svjetsku popularnost i simpatije, dakle riješio problem izlaska iz anonimnosti.
- b) Formiranje „Međunarodnog naučnog centra za razvoj u harmoniji sa prirodom“. Na dan svečanog proglašenja neki djelovi centra bi započeli rad, a centar u cjelini u roku od godinu dana od dana proglašenja. Za Crnu Goru centar bi bio značajan kao neophodan izvor znanja i projekata potrebnih za kreiranje Ekološke države. Za čovječanstvo taj centar treba da ima značaj prvog takvog centra, u okviru jedne planetarne mreže naučnih centara za razvoj u harmoniji sa prirodom. Crna Gora treba da predloži, da se prilikom budućeg dogovora o brizi za zdravlje planete, naučnicima iz tih centara, da stvarna moć da to zdravlje i zaštite, tj. naučnici bi stekli pravo, da nezavisno od volje kapitala i politike, zabranjuju one aktivnosti, koje prema naučnom znanju ugrožavaju naš zajednički dom.

Ostvarenjem ova dva cilja Projekat bi praktično bio doveden do nivoa kada je njegov uspjeh osiguran.

Skica daljeg toka događaja

U daljem toku događaja bilo bi urađeno sledeće:

1. U okviru Međunarodnog naučnog centra za razvoj u harmoniji sa prirodom, bili bi urađeni potrebni projekti Ekološke države. Stručnjaci bi imali punu stvaralačku slobodu i mogućnost saradnje sa timovima stručnjaka van Crne Gore.
2. Za tako dobijene projekte tražio bi se potrebni kapital. Prva i najznačajnija grupa projekata (deponije; reciklaža otpada; uređenje naselja; neki od projekata proizvodnje hrane, ekskluzivnog i masovnog turizma; obnova kulturno istorijskih spomenika;...) bila bi završena u periodu od druge do četvrte godine, počev od dana proglašenja Ekološke države. Pedesetak hiljada novih radnih mjesta (sa zaradama kao u razvijenim evropskim drzavama) omogućilo bi, bez velikih potresa, zatvaranje krupnih zagađivaca, omogućilo značajna poboljšanja u zdravstvu, školstvu... Tog trenutka, pet godina poslije *Izjave o namjeri*, Crna Gora bi praktično i bila Ekološka država, mada bi ostalo za realizaciju još dosta privrednih projekata, a pogotovo bi pred nama bio još dug put moralnog i duhovnog preporoda.
3. Crna Gora mora da potrebni kapital obezbijedi pod časnim i ravnopravnim uslovima. To znači da nas gotovinski ulog bude jednak stranom gotovinskom ulogu. Kada se kao naš ulog uračuna i vrijednost terena, bila bi obezbijedena naša nadmoc u kapitalu 55% prema 45% (a u pojedinim slučajevima i 60% : 40%). Za prvi razvojni ciklus (u trajanju od 4 godine) biće potrebno između tri i četiri milijarde dolara, tj. Crna Gora mora obezbijediti između jedne i po i dvije milijarde dolara našeg učešća. Mogući izvori našeg novca su: krediti koje bi radi učešća u projektima od stranih banaka dobijali direktno naši građani, bespovratna pomoć iz inostranstva, krediti kojima bi se zadužila država Crna Gora, prodaja do 1000 placeva

uglednim i bogatim ličnostima iz svijeta (prodaja bi se izvršila na međunarodnoj licitaciji).

Kada su izvori kapitala u pitanju želim još jednom da istaknem ideju, da se građanima Crne Gore omogući dobijanje povoljnih kredita od stranih banaka. Omogućiti građanima takve kredite u kombinaciji sa kvalitetnim projektima je ustvari treći ključ uspjeha. (Ostala dva ključa su svečano proglašenje i međunarodni naučni centar, tj. propaganda, znanje i projekti koji se time obezbjeđuju). Crnoj Gori stoji na raspolaganju nekoliko mudrih i energičnih poteza, kojima bi se relativno brzo i lako mogli obezbijediti takvi krediti građanima.

Pogovor

Nadam se da će ova knjižica podstaći na razmišljanje veliki broj čitalaca. Oni će lako uočiti mnoge nedorečenosti i probleme koji uopšte nijesu pomenuti. To ne znači da je napravljen propust i da se o nizu važnih pitanja uopšte nije razmišljalo. Stvar je u tome što se više išlo na suštinu projekta a manje na detalje.

Tako na primjer, nije ukazano na jednu veliku opasnost sa kojom će se suočiti razvijena i bogata Crna Gora. Naime, ni jedna jugoslovenska republika nema šansu da se razvija našom brzinom. Isti je slučaj i sa susjednom Albanijom. To znači da će se bogata Crna Gora naći okružena siromašnim susjedima i biti pravi magnet za njihovu radnu snagu. Na vrijeme moramo obezbijediti mehanizam zaštite jer bi nekontrolisano, brzo i masovno doseljavanje u Crnu Goru iz drugih krajeva, bilo višestruko štetno i opasno.

Nije bilo riječi ni o potrebi da se formira posebna banka koja bi mogla da kvalitetno prati projekte razvoja.

Na kraju nekoliko riječi o pitanju, može li se ovaj projekat zaista realizovati. Moj odgovor je kategoričan. Može. Što se svijeta tiče, projekat će biti dočekan sa simpatijama i efikasnom podrškom. Projekat može biti zaustavljen i upropašćen jedino kod nas u Crnoj Gori.

Objektivnost nalaže⁹ da odam priznanje, prije svega Predsjedniku, a zatim i članovima Predsjedništva Crne Gore. U razgovorima (koje sam ja pokrenuo) oni su pokazali otvorenost duha i spremnost da prihvate dobre ideje, bez obzira od koga te ideje dolaze. Zalazući svoj ugled uspjeli su da ideju brzo prihvate Skupština i Vlada. Iako veoma značajna, to je jedina pohvala koju u dosadašnjem toku događaja zaslužuju Predsjedništvo, Skupština i Vlada.

⁹ Ovaj ublaženi tekst je pisan u trenutku kada je još postojala mini nada u bolje, časnije i razumnije ponašanje velike većine tadašnje vlasti.

Poslije dobrih namjera uslijedila je, i sve do danas traje, nespretna i neefikasna akcija. Velika opterećenost dnevnim problemima i tromost državnog aparata, već uveliko nanose štetu Projektu. Da zlo bude veće u akciju se krenulo sa samo dvije riječi „ekološka država“ bez ikakvog konkretnog projekta koji bi stajao iza tih riječi. Do danas ni jedan jedini član vlasti nije našao vremena da se upozna sa mojim Projektom, bar na popularnom nivou koji je dat u ovoj knjižici. Dakle, moj Projekat ne poznaju, a svoj nemaju.

Ova knjižica je prvi od niza koraka koje imam namjeru da preduzmem da bih spasio Projekat. Nadam se da ću u vrhovima sadašnje vlasti naići na podršku, mada izgleda postoje pojedinci kojima ne valja nijedan projekat koji oni nijesu smislili. Na osnovu dosadašnjeg pozitivnog iskustva, posebno očekujem energičnu podršku Predsjednika Crne Gore. Bio bih veoma razočaran, ali ne i nepripremljen za dalju akciju, ukoliko ta podrška ne bude dovoljno energična.

Dodatak: Tekst izjave o namjeri da Crna Gora postane Ekološka država

Izjava o namjeri je po mome mišljenju izjava koju Crna Gora upućuje svijetu i mora biti krajnje kratka i jednostavna. Predlažem da Skupština, Predsjedništvo i Vlada usvoje sledeću Izjavu:

Izjava o namjeri da Crna Gora postane Ekološka država

Mi slobodno izabrani predstavnici naroda Crne Gore

Užasnuti činjenicom da se djeca svijeta rađaju na planeti koja umire

Osjećamo da je naš dug prema prošlosti i obaveza prema budućnosti, da preduzmemo nešto da se čovječanstvo zaustavi na putu samouništenja kojim je krenulo

Zato svi mi složno, bez obzira na razlike u nacionalnim, političkim, vjerskim i drugim osjećanjima i ubjeđenjima

Izjavljujemo da smo odlučni u namjeri da poslije odgovarajućeg pripremnog perioda Crnu Goru proglasimo i pretvorimo u Ekološku državu u kojoj će ljudi živjeti u harmoniji sa prirodom

Istorijska belješka o prvoj trećini 1991. godine

Predsjednik Bulatović i ja smo imali suprotna mišljenja o budućem državnom statusu Crne Gore. Bulatović je iskreno vjerovao da u slučaju raspada Jugoslavije Crna Gora treba da ostane u zajedničkoj državi sa Srbijom, ali me, za razliku od velike većine u njegovoj partiji, nije smatrao za neprijatelja zbog moga stava da Crna Gora treba da postane samostalna država, članica Ujedinjenih nacija. U našim razgovorima, pokazao je humano i demokratsko lice i naša različita mišljenja nikada nijesu izazvala bilo kakvu tenziju u našim odnosima.

Problemi su nastali kada je Predsjednik Bulatović krenuo u akciju i o mome projektu i inicijativi obavijestio vrh tadašnje vlasti (Skupštinu, Vladu i ostale članove Predsjedništva Crne Gore). Za većinu (koja je tada poslušno slijedila politiku Srbije) bio sam neprijatelj zajedničke države sa Srbijom. Kakva su tada bila zla vremena govori potpuno izmišljena monstruoza vijest, objavljena u svim tadašnjim medijima, da sam potpisao neki međunarodni poziv za bombardovanje Beograda.

Krajem marta mi je bilo jasno da se moja saradnja sa državom neće moći nastaviti. Velikoj većini tadašnje vlasti sam bio nepoželjan samo zato što sam iz dubine uma i srca bio Crnogorac. U krajnjoj žurbi, da ostane istorijski trag, za samo 3 dana, početkom aprila sam napisao i odmah objavio prvo izdanje ove knjige. Tada nijesam znao, da će jasan istorijski trag i svjedočanstvo ostaviti i predsjednik Bulatović u svojoj knjizi „Manje od igre – više od života“.

Drugi dio

Dragan S Hajduković, Ivan Hajduković
i Anja Milica Hajduković¹⁰

35 godina kasnije

Ekološka država¹¹ na kraju prve četvrtine 21. vijeka

Mogućnosti za pokretanje i realizaciju projekta
Ekološke države Crne Gore

¹⁰ Redoslijed autora je od najstarijeg do najmlađeg

¹¹ Da ponovimo još jednom. Projekat *Ekološke države* je vizija da Crna Gora postane svjetski pilot projekat i primjer prvog održivo (humano i mudro, na poštovanju naučno utvrđenih zakona prirode) organizovanog ljudskog društva na Zemlji, što je istovremeno i najbolji razvojni put za Crnu Goru i najveći doprinos koji Crna Gora može dati čovječanstvu.

Reference na kojima je zasnovan drugi dio knjige

- [1] Dragan Hajdukovic. *Montenegro – Towards the First Ecological State* (1993). [https://figshare.com/articles/book/MONTENEGRO - Towards the First Ecological State pdf/28877051?file=53998682](https://figshare.com/articles/book/MONTENEGRO_-_Towards_the_First_Ecological_State_pdf/28877051?file=53998682)
- [2] Dragan S Hajdukovic, Ivan Hajdukovic and Anja Milica Hajdukovic. *The World Forum for a Sustainable Society on Earth & The Ecological State of Montenegro*, Published by the Enviromental Protection Agency of Montenegro (2024). <https://epa.org.me/wp-content/uploads/2024/02/WFSSE-Ecstate-EPA.pdf>
- [3] Dragan S Hajdukovic, Ivan Hajdukovic and Anja Milica Hajdukovic. *Scientists' Warning on the decision-making system and production in a sustainable society*¹², SSRN (2024). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4851691>

¹² **Abstract:** Humankind is in a suicidal war with nature. This warning is a warning from scientists to humanity, but also a "warning to scientists", a reminder that our social responsibility is directly proportional to our knowledge. The scientific community must abandon its current high degree of passivity and conformism and resolutely take responsibility for the rapid transition to a sustainably organized society on which the survival of life on Earth depends. After half a century in which governments and corporate leaders have almost completely ignored scientific knowledge and, as a result, have been totally incompetent in dealing with Nature, governance based on the "triangle" of legislative, executive and judicial powers must be improved and ennobled by the addition of a fourth power, the scientific power (i.e. the power of knowledge). A technologically advanced society cannot be sustainable without such a decision-making system based on scientific knowledge and respect for the laws of Nature. The purpose of the scientific power will be to establish and maintain a lasting peace with Nature. To achieve this goal, the scientific power must design a new system of production that respects the biocapacity, resources, health and beauty of the planet. Scientists (as the bearers of scientific knowledge and perhaps the only remaining hope for better governance of humanity) should consider and fully develop these basic concepts and, in alliance with citizens, create a new decision-making system and a new production paradigm as an integral part of a sustainable society.

Predgovor drugom dijelu

Po svojoj suštini, ovaj drugi dio knjige je posljednji mogući poziv na akciju.

Poslije 34 izgubljene godine (i ne samo izgubljene, nego i štetočinske godine u režiji katastrofalno loših crnogorskih vlasti), došli smo do kritične tačke, kada vremena više nema. Sudbina projekta Ekološke države, i sa njim neraskidivo vezana sudbina Crne Gore, biće odlučeni reakcijom sadašnje vlasti na ovaj poziv.

Ovaj dio knjige je zasnovan na istorijskoj knjižici iz 1991 godine (koja je cjelovito data u prvom dijelu ove knjige) i na njenoj engleskoj verziji iz 1993 godine¹³, koja je prilagođena stranom čitaocu (referenca [1] na prethodnoj strani). Međutim, podjednako su važni i nedavno (2024. godine) objavljena knjiga i rad (reference [2] i [3] na prethodnoj strani).

Sledeći tekst je kratak i jasan prijedlog sta sadašnja vlast treba da uradi, da bi se konačno, projekat Ekološke države Crne Gore brzo i nezaustavljivo pokrenuo.

¹³ Pozitivan prikaz ove knjige je svojevremeno (u doba ratnog raspada Jugoslavije i najvećih sankcija Srbiji i Crnoj Gori), objavio naučni časopis Environmental Conservation u izdanju Cambridge University Press.

Rezime

I Crna Gora i čovječanstvo u cjelini su u većoj krizi i opasnosti nego prije 35 godina. Zbog toga je Projekat Ekološke države Crne Gore još hitniji i potrebniji Crnoj Gori i čovječanstvu nego u doba njegovog rađanja.

Pokretanje i ostvarenje projekta Ekološke države je moguće **jedino** uz iskrenu i složnu podršku i posvećenost crnogorske vlasti na svim nivoima: Predsjednik Crne Gore, Vlada Crne Gore, Skupština Crne Gore i lokalne opštinske vlasti.

Ovakva zavisnost projekta Ekološke države od volje i interesa crnogorskih političara je bila i ostala, njegova jedina slaba tačka. Kada bi se u Crnoj Gori desilo čudo stvarne podrške viziji Ekološke države, sasvim je sigurno da bi nam najumnije i najhumanije snage čovječanstva, za ovaj projekat od obostranog interesa, obezbijedile apsolutno dovoljnu podršku u znanju, donacijama, društveno odgovornom kapitalu i planetarnoj popularizaciji Crne Gore.

Uz stvarnu političku volju, projekat Ekološke države se može nezaustavljivo pokrenuti za manje od godinu dana, a ostvariti u roku od 10 godina. Ako bi Vlada Crne Gore donijela odgovarajuće odluke u oktobru ove godine, 20 septembar 2035 godine bi mogli dočekati kao istinska Ekološka država i po kvalitetu života građana, jedna od najboljih država svijeta¹⁴.

U uslovima unutrašnjih podjela i spoljnjih izazova, Crna Gora ne može dugo opstati kao loša ili osrednja država. Crna Gora može biti dugovječna jedino kao izuzetno kvalitetna, mudro i humano

¹⁴ Od 2006 godine, kada je Crna Gora postala članica Ujedinjenih Nacija, bilo je više nego dovoljno vremena da se to ostvari.

organizovana država. Projekat Ekološke države je jedina šansa Crne Gore da to ostvari.

Radna grupa za Projekat Ekološke države

Vlada Crne Gore treba da odmah formira *radnu grupu za Projekat Ekološke države* i obezbijedi budžet za njen jednogodišnji rad. Radnom grupom bi rukovodio tim od 4 osobe (sa najviše desetak saradnika) koji bi bio sastavljen od po jednog predstavnika Agencije za zaštitu životne sredine, Ministarstva ekologije i održivog razvoja i Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija, a četvrti član bi bio autor vizije Ekološke države.

Zadaci radne grupe za Projekat Ekološke države u prvih 9 mjeseci

Neki od početnih zadataka¹⁵ radne grupe za Projekat Ekološke države su:

- Da na najveći nivo podigne lokalnu i planetarnu svijest o značaju vizije da Crna Gora postane svjetski pilot projekat i primjer prvog održivo organizovanog ljudskog društva na Zemlji, što je istovremeno i najbolji razvojni put za Crnu Goru i najveći doprinos koji Crna Gora može dati čovječanstvu.
- Najbolji način za podizanje svijesti su aktivnosti koje pokazuju našu ozbiljnost i odlučnost da ostvarimo projekat Ekološke države i na taj način, pored podizanja svijesti, razvijaju povjerenje, poštovanje i simpatije prema Crnoj Gori i viziji Ekološke države. Neke od takvih aktivnosti su detaljnije opisane u poglavljima koja slijede (Svjetski Forum za održivo društvo na Zemlji, Nagrada Crne Gore za Održivo društvo na Zemlji, Institut za održivo društvo na Zemlji, Dan Ekološke

¹⁵ Lista zadataka je mnogo duža ali, zbog potrebe da ovaj tekst bude kratak i jednostavan, izostavljeni su mnogi važni detalji i inicijative, koji će biti dati na uvid radnoj grupi ako se desi čudo njenog stvaranja.

države kao dan podsticanja kreativnosti mladih, Djeca svijeta Ekološkoj državi Crnoj Gori).

- Uporedo sa aktivnostima treba pokrenuti i inicijative (ne bježeći ni od *privremeno utopijskih* inicijativa) koje dodatno izgrađuju svijest o značaju i humanističkoj i naučnoj dimenziji Ekološke države. Primjeri takvih inicijativa su: Ekološka država – država bez vojske, Jadransko more – more bez vojske, Univerzalno ljudsko pravo na sistem odlučivanja zasnovan na naučnom znanju, Uspostavljanje „naučne vlasti“ kao četvrte vlasti u demokratskom sistemu odlučivanja.
- Iniciranje potencijalno značajnih zakonskih rešenja za razvoj projekta Ekološke države; na primjer zakon po kome su u Crnu Goru dozvoljene jedino društveno odgovorne investicije i stvaranje sistema odlučivanja koji obezbjeđuje striktno poštovanje naučnog znanja pri donošenju odluka.
- *Najvažnije za uspjeh vizije Ekološke države:* Da se uspostavi i razvije saradnja sa manjinskim ali moćnim snagama u svijetu koje se bore za održivo organizovano ljudsko društvo na Zemlji. To su snage, koje za zajednički projekat Ekološke države, mogu obezbijediti potrebno naučno znanje, donacije, društveno odgovorni kapital i publicitet. *To su snage u kojima bi najmanje 100 miliona ljudi širom svijeta osjećalo Crnu Goru kao svoju drugu domovinu, ako vide naš entuzijazam i odlučnost u namjeri da stvorimo Ekološku državu.*

Prije isteka 12 mjeseci od početka njenog rada, radna grupa treba da Vladi i Skupštini Crne Gore podnese izvještaj o ostvarenim rezultatima i stvorenoj svjetskoj mreži saveznika za ostvarivanje projekta Ekološke države Crne Gore.

Dva razvojna puta Crne Gore

Prije svega treba shvatiti da je sa projektom Ekološke države Crna Gora dobila mogućnost da bira između dva potpuno različita razvojna puta.

Čovječanstvo je kao cjelina organizovano na neodrživ način, to jest na način koji će, ako se ne promijeni, dovesti do nestanka čovječanstva i života na Zemlji.

Neodrživo su organizovane i sve države svijeta, koje u složenim međusobnim interakcijama čine čovječanstvo kao cjelinu.

Uproščeno govoreći, sadašnja situacija u svijetu zahtijeva od Crne Gore da izabere između dva veoma različita puta.

Put imitacije bogatijih bolesnika

Prvi put je da razmislimo i odlučimo koja je država (ili grupa država) svijeta najbolji model i uzor za nas. Želimo li da budemo kao Švajcarska, ili Island, ili Kanada, ili neka od skandinavskih država ... ili, da napravimo kombinaciju najboljih rješenja iz država koje nam služe kao uzor. Na primjer kada bi kombinovali dobre strane Amerike i neke druge države, sigurno ne bi usvojili američki model zdravstvene zaštite koji je jedan od najnehumanijih u svijetu. Poslije toga, kada usvojimo neki već postojeći put i model, treba ga dosledno sprovoditi sa ciljem da postanemo kao te države.

Ovaj razvojni put je ustvari put „imitacije bogatijih bolesnika“; trčanje da stignemo države koje su daleko ispred nas na potpuno pogrešnom putu. Da objasnimo. Na planetarnom nivou živimo u bolesnoj „civilizaciji“ koja je sebe dovela na prag samouništenja, i bez obzira koliko nam te države izgledale bolje od nas, one su ipak samo bogatiji bolesnici, organizovani na neodrživ način, u „civilizaciji“ čiji opstanak zavisi od sposobnosti za brzu i radikalnu promjenu organizacije društva i proizvodnje.

Put uzdizanja do visine planetarnog primjera

Drugi razvojni put je da Crna Gora pokuša da postane planetarni pilot projekat i primjer prvog održivo organizovanog ljudskog društva na Zemlji; humano i mudro organizovanog ljudskog društva koje poštuje naučno utvrđene zakone prirode. Dakle umjesto da slijedi loše primjere drugih država, Crna Gora treba

da pokuša da postane dobar primjer za čovječanstvo. To je bila i ostala suština projekta poznatog pod popularnim imenom „Ekološka država“.

Naravno, za ovakvo uzdizanje Crne Gore do visine planetarnog primjera, nije dovoljna samo naša ozbiljna namjera da to uradimo; potrebno je svjetsko znanje, donacije, društveno odgovorni kapital i planetarni publicitet. Crna Gora to nema, ali ukoliko iskreno i energično krene u projekat „Ekološke države“, može računati na potrebnu i dovoljnu pomoć najumnijih i najhumanijih snaga čovječanstva.

Aktivnosti koje izgrađuju svijest o značaju Ekološke države i razvijaju povjerenje u ozbiljnost Crne Gore

Kao primjer, navedimo nekoliko relativno lako ostvarivih aktivnosti koje istovremeno:

- Izgrađuju svijest o univerzalnom značaju vizije Ekološke države u Crnoj Gori.
- Razvijaju povjerenje svijeta u ozbiljnost Crne Gore i stvaraju planetarno poštovanje i simpatije, a time obezbjeđuju podršku zajedničkom razvoju projekta Ekološke države.

Svjetski Forum za održivo društvo na Zemlji¹⁶

Crna Gora treba da pokrene „Svjetski Forum za održivo društvo na Zemlji“¹⁷, koji bi se svake godine održavao u Crnoj Gori, kao forum naučnog znanja, mudrosti i humanizma (za razliku od postojećih foruma moći i bogatstva).

Forum će biti posvećen najvažnijem i najhitnijem zadatku u istoriji čovječanstva, a to je, brzi prelaz na održivo organizovano ljudsko društvo, sa naše sadašnje „civilizacije“, koja je organizovana na neodrživ (bolje reći samoubilački) način. Raspoloživo vrijeme za taj prelaz je najviše četvrt vijeka, a vjerovatno manje od 20 godina.

Planirano je da Forum ima 2 dijela.

Prvi dio Foruma, multidisciplinarni naučni skup „Održivo društvo na Zemlji“ imaće dva odvojena naučna skupa:

- Prvi naučni skup će biti klasična naučna konferencija sa naučnim radovima posvećenim proučavanju (postojećih i očekivanih) poremećaja u sistemima za održavanje života

¹⁶ The World Forum for a Sustainable Society on Earth

¹⁷ Održivo društvo je mnogo više od održivog razvoja, jer društvo može biti neodrživo, iako je razvoj (proizvodnja) održiv.

(atmosfera, hidrosfera, površinski sloj Zemlje, biosfera) i uticaj tih poremećaja na ljude i ekonomiju.

- Drugi naučni skup će biti naučno razmišljanje o najboljoj mogućoj organizaciji ljudskog društva, posebno najboljoj organizaciji proizvodnje kao temelja društva; preporuke naučnika kako da se ostvari ljudsko društvo organizovano na održiv način. Tehnološki napredno društvo može postati održivo jedino ako je naučno znanje temelj u procesu donošenja odluka; zbog toga će se posebno raditi na razvoju ideje da se postojeći demokratski sistem odlučivanja obogati uvođenjem četvrte vlasti, „naučne vlasti“ koja bi dopunila postojeću zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast.

Drugi dio Foruma će biti dijalog između naučnika i ostalih djelova društva (ekološki i društveno odgovorni investitori, slavne ličnosti, nevladine organizacije, političari...). Samo mali dio čovječanstva ima potrebni minimum razumijevanja dramatičnih prijetnji našem opstanku. Naučnici imaju dosad neviđeni izazov i obavezu da građanima svijeta objasne suštinu i blizinu opasnosti i kako da se ostvari izuzetno hitni prelaz sa naše apsolutno neodržive „civilizacije“ na održivo organizovano ljudsko društvo na Zemlji; drugi dio Foruma će biti doprinos ostvarenju ove naučne obaveze, koja je bitna za opstanak čovječanstva.

Nagrada Crne Gore za Održivo društvo na Zemlji¹⁸

Najkraće, predlažemo da Crna Gora uspostavi godišnju nagradu „Nagrada Crne Gore za Održivo društvo na Zemlji“, koja bi se dodjeljivala na Dan Ekološke države (20. septembar) za izuzetne doprinose stvaranju održivo organizovanog ljudskog društva na Zemlji.

Glavna nagrada bi se sastojala od medalje i novčane nagrade koja bi (da bi bila svjetski zapažena) morala biti blizu iznosa Nobelove

¹⁸ The Montenegro Prize for a Sustainable Society on Earth

nagrade; na primjer 90 neto prosječnih godišnjih plata u Crnoj Gori u prethodnoj godini (sto je trenutno oko milion eura).

Pored glavne nagrade, predlažemo i pet pratećih nagrada i to četiri tematske nagrade i posebna nagrada za mlade ispod 25. godina; svaka od nagrada bi se sastojala od medalje i novčane nagrade u iznosu od 18 prosječnih godišnjih plata u Crnoj Gori.

1. Prva tematska nagrada, za oblast prirodnih, društvenih i tehničkih nauka.
2. Druga tematska nagrada, za oblast obrazovanja, popularizacije i podizanja znanja i svijesti o brzini i veličini opasnosti koje prijete čovječanstvu.
3. Treća tematska nagrada, za vizionarske ideje
4. Četvrta tematska nagrada, za oblast aktivizma i ostvarenih projekata koji doprinose održivom društvu i miru na Zemlji.
5. Nagrada „Dolazeće nade čovječanstva“ za mlade od 25 godina.

Sa malo dobre volje i efikasnosti Vlade i Skupštine, prva nagrada bi se mogla dodijeliti već 20. septembra 2026. godine.

Svjesni smo da će mnogi u Crnoj Gori misliti da nije pametno, da Crna Gora baci oko 2 miliona eura godišnje za nagrade „bijelom svijetu“, koji je često mnogo bogatiji od nas. Prijedlog je odličan iz dva razloga. Prvo, i to je apsolutno primarni motiv, takva nagrada će imati pozitivan uticaj u borbi čovječanstva za opstanak; svaki građanin Crne Gore bi trebao da osjeća ponos da naša mala Crna Gora to pokrene. Drugo, nagrada je korisna ne samo čovječanstvu nego i Crnoj Gori iz jednostavnog razloga što u domenu borbe za održivo organizovano ljudsko društvo, ova nagrada sigurno može imati ugled sličan ugledu švedske Nobelove nagrade. Svi svjetski mediji će objaviti vijest o dodeljivanju nagrade, a to je ogroman ugled i publicitet za Crnu Goru, koji se u svjetskim medijima ne bi mogao platiti ni stotinama puta većom sumom od iznosa nagrade.

Nagrada bi imala dodatnu vrijednost i donosila dodatnu korist u zajedništvu sa projektom „Svjetski Forum za održivo društvo na Zemlji“.

Institut za održivo društvo na Zemlji¹⁹

Potrebno je vrhunsko naučno znanje da se osmisli ekološki najbolji i za ljudski život najhumaniji način korišćenja crnogorske teritorije, i da se pored postojeće geografske mape Crne Gore napravi i detaljna mapa njenih održivih ekonomskih mogućnosti.

Za ostvarenje ovih ciljeva je potreban veliki međunarodni „Institut za održivo društvo na Zemlji“ koji bi imao tri domena naučnog rada i djelovanja:

- Rad na ostvarenju pilot projekta Ekološke države u Crnoj Gori.
- Nauka o životnoj sredini, praćenje stanja „zdravlja“ naše planete i održiva organizacija ljudskog društva na Zemlji.
- Organizacija Svjetskog Forum za održivo društvo na Zemlji.

Za uspjeh projekta je potrebno da Institut (de facto, ili još bolje de jure) djeluje kao četvrta vlast u Crnoj Gori – naučna vlast ili vlast znanja; bila bi to fundamentalna dopuna i poboljšanje sadašnjeg demokratskog sistema odlučivanja, zasnovanog na zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj vlasti.

Crna Gora treba da (idealno na Cetinju) simbolično, sa početnim brojem od najviše deset naučnika, formira embrion ovoga instituta, koji brzo može prerasti u jedan veoma veliki i po ulozi jedinstveni institut u svijetu.

Dan Ekološke države kao dan podsticanja kreativnosti mladih

Najkraće, predlažemo da se svake godine, 20 septembra, na Dan Ekološke države, dodijeli ukupno 500 nagrada, svaka nagrada u iznosu od jedne prosječne plate u Crnoj Gori, kao podsticaj kreativnosti

¹⁹Institute for a Sustainable Society on Earth (ISSE)

mladih (motivisanoj Ekološkom državom, humanizmom i održivim društvom) u 5 starosnih grupa:

1. Djeca predškolskog uzrasta
2. Đaci prva 4 razreda osnovne škole
3. Đaci od 5-9 razreda osnovne škole
4. Srednjoškolci
5. Studenti

Nagrade bi se dodjeljivale za sve vrste kreativnih ostvarenja; književni radovi, likovni radovi, muzika, nauka, ideje kako da se jedan kraj Crne Gore ili čitava Crna Gora učine boljim i ljepšim za život... Svih 100 nagrada u svakoj kategoriji bi bile ravnopravne, to jest ne bi bilo takmičarskog rangiranja.

U svakoj kategoriji treba objaviti knjigu koja sadrži nagrađene radove, ali u knjizi treba uz zahvalnost objaviti i imena svih učesnika koji su poslali svoj rad, iako rad nije ušao u najuži izbor.

Sa malo dobre volje i efikasnosti Vlade i Skupštine Crne Gore, prvih 500 nagrada bi moglo biti dodijeljeno već 20. septembra 2026.

Crna Gora je država u kojoj je od raspada Jugoslavije do danas surovo razoren sistem društvenih vrijednosti. Na ovaj način, sa nagradnim fondom od oko pola miliona eura, bi podržali i ohrabрили kreativnost mladih i probudili nadu da ponovo možemo postati društvo sa pravim ljudskim vrijednostima.

Pogrešno je misliti da su nagrade i nagradni fond od pola miliona eura preveliki. Ne, nagrade i nagradni fond su ustvari premali za generacije kojima smo praktično uništili budućnost

Nagrada bi imala dodatnu vrijednost i donosila dodatnu korist, kao prateći događaj projekta „Svjetski Forum za održivo društvo na Zemlji“.

Djeca svijeta i omladina svijeta Ekološkoj državi Crnoj Gori

U prethodnom odeljku smo predstavili koncept nagrada mladima Crne Gore, koje bi mogle biti dodijeljene već 20. septembra 2026. godine, ukoliko sadašnja vlast, za razliku od svih prethodnih vlasti, ozbiljno shvata i želi projekt Ekološke države.

Ne ulazeći u detalje, sličan koncept nagrada bi, počev od 2027. godine, trebalo proširiti i na djecu i omladinu svijeta.

Poželjno je i vjerovatno, da bi se ove nagrade djeci i omladini svijeta mogle dodjeljivati u saradnji sa Ujedinjenim Nacijama, prije svega njihovim organizacijama kao UNICEF, UNESCO, UNEP...

Inicijative koje dodatno izgrađuju svijest o značaju i humanističkoj i naučnoj dimenziji Ekološke države

Pored brzo i relativno lako ostvarivih aktivnosti opisanih u prethodnom poglavlju, Crna Gora treba da bude pokretač raznih inicijativa, uključujući i trenutno utopijske inicijative. Privremeno utopijske inicijative mogu biti svetionici na putu čovječanstva u budućnost, a Crnoj Gori i Ekološkoj državi daju dodatnu humanističku i naučnu dimenziju.

Dajemo samo tri primjera inicijativa koje bi (što potvrđuju naši brojni lični susreti i razgovori) imale veliku vrijednost u očima naših prirodnih saveznika u borbi za Ekološku državu i održivo organizovano ljudsko društvo na Zemlji.

Ekološka država – država bez vojske

Prirodno je da Ekološka država bude država bez vojske.

Crna Gora treba da Ujedinjenim Nacijama, svim evropskim državama i Sjedinjenim Američkim Državama, zvanično izrazi svoju želju da kao Ekološka država bude država bez vojske i da zahtijeva pokretanje i postizanje odgovarajucih međunarodnih dogovora kojima bi se to omogućilo uz obezbijeđenu punu sigurnost Crne Gore.

Jadransko more – more bez vojske

Crna Gora treba da među mediteranskim državama zvanično pokrene inicijativu da se Jadranskom moru obezbijedi status prvog mora na svijetu koje bi trajno bilo bez prisustva vojnih snaga. U demilitarizovanu zonu treba da budu uključeni more, kopno do na dvadeset kilometara vazdušne linije od obale i vazdušni prostor iznad ove teritorije.

Čovječanstvo je u dubokoj i opasnoj krizi. Svijetu su više nego ikada potrebni primjeri i pilot projekti koji ohrabruju i inspirišu. Jadransko

more bez vojske je jedan takav, svjetski značajan primjer, koji bi se mogao ostvariti uz dobru volju i pamet mediteranskih država, Evropske Unije i Ujedinjenih nacija.

Univerzalno ljudsko pravo na sistem odlučivanja zasnovan na naučnom znanju

Univerzalna Deklaracija o ljudskim pravima usvojena sredinom 20. vijeka i njena dalja evolucija su jedno od najvećih ostvarenja Ujedinjenih Nacija.

Naravno, neizbježno je da univerzalna ljudska prava evoluiraju sa (pozitivnim ili negativnim) razvojem društva i novo vrijeme često zahtijeva nova univerzalna ljudska prava koja u prošlosti nijesu imala značaj kakav imaju danas.

Čovječanstvo je u drugoj polovini 20. vijeka steklo naučno-tehnološku moć koju koristi bez mudrosti. Moć bez mudrosti (to jest korišćenje moći bez poštovanja zakona prirode i bez obaziranja na naučno znanje i brojna upozorenja naučnika) je dovela do rata sa prirodom, koji sve više prijeti opstanku čovječanstva i života na Zemlji. Drugim riječima svi građani svijeta (a pogotovo buduće generacije) su žrtve sistematskog kršenja univerzalnog ljudskog prava da se odluke o našim životima moraju donositi na osnovu postojećeg naučnog znanja a ne bezobzirnim ignorisanjem naučnog znanja.

Crna Gora, slijedeći ideju vodilju da u najvećoj mogućoj mjeri bude izvor humanosti i vizionarstva za dobrobit čovječanstva, treba da u okviru Ujedinjenih Nacija pokrene inicijativu da se ozvaniči univerzalno ljudsko pravo na sistem odlučivanja zasnovan na naučnom znanju.

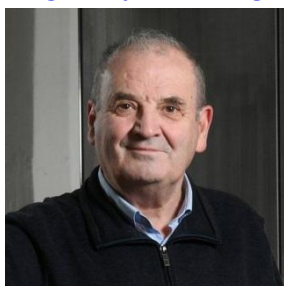
Čak i da nema projekta Ekološke države, ovakve inicijative donose korist i Crnoj Gori i čovječanstvu.

O autorima

Dragan S Hajduković, Doktor fizičkih nauka

dragan.hajdukovic@alumni.cern

dragan.hajdukovic@gmail.com

Dragan S Hajduković (rođen 11 juna 1949) je srećan čovjek, koji je tokom 76 godina života, imao dragocjenu privilegiju da živi u tri različita vijeka. Detinjstvo i prva dva razreda osnovne škole je proveo sa dedom i babom u crmničkom selu Utrg, u brdima detinjstva, kako on obično zove brda Stare Crne Gore, u kojima se tada jos uvijek živjelo kao u devetnaestom vijeku.

Poslije toga se „preselio“ u dvadeseti vijek i završio osnovnu školu i gimnaziju u Skoplju (sem prvog razreda gimnazije 1963/64 godine na Cetinju). Zivot u dvadesetom vijeku je nastavio studijama fizike i doktoratom na Univerzitetu u Beogradu. Zov brda detinjstva ga je vratio u Crnu Goru, gde je od 1983 do 1991 na Univerzitetu u tadašnjem Titogradu predavao kvantnu mehaniku i teorijsku fiziku. U to doba je započeo i saradnju sa CERN-om koja je trajala više od četvrt vijeka; pored teorijskog rada bio je saradnik i pionirskog eksperimenta ispitivanja bioloških efekata antimaterije.

Početakom 21. vijeka, počeo je da proučava posljedice radne hipoteze da su fluktuacije kvantnog vakuuma virtualni gravitacioni dipoli; hipoteza koja možda može biti temelj za novi model Kosmosa. U sva tri vijeka života volio je šarm i ljepotu Prirode i protivio se samoubilačkom djelovanju naše “civilizacije”; između ostalog, začetnik je dvije utopijske vizije (ali, Utopija je svjetionik u tami): Crna Gora prva ekološka država i Jadransko more bez vojske.

Ivan Hajduković, Doktor ekonomskih nauka

Ivan Hajduković, rođen 14 juna 1992 u Ženevi, je doktor ekonomskih nauka, posvećen razmišljanju o novoj ekonomiji u duhu održivo organizovanog ljudskog društva. Bačelor studije ekonomije je završio na Univerzitetu u Ženevi, master studije ekonomije na Univerzitetu u Lozani (sa jednim semestrom na Univerzitetu u Bolonji)

a doktorat na Univerzitetu u Barceloni (sa pohvalom i statusom evropskog doktorata).

Ima 8 godina naučno-istraživačkog iskustva: Univerzitet u Oksfordu, Univerzitet u Barceloni, Svjetska trgovačka organizacija (WTO), The Euro-Mediterranean Economists Association (EMEA) i sadašnje mjesto postdokorskog istraživača na EPFL (the Swiss Federal Institute of Technology in Lausanne). Bio je gostujući naučnik na Univerzitetu u Kembridžu i Univerzitetu u Londonu (UCL), na pitanjima koja se odnose na ekonomsku politiku, međunarodnu ekonomiju i ekonomiju životne sredine.

Pored našeg jezika govori francuski, engleski, italijanski i španski.

Anja Milica Hajduković, Master nauka o životnoj sredini

Anja Milica Hajduković je rođena 23 jula 1995 u Ženevi. Bačelor studije je završila na Univerzitetu u Ženevi (uz jedan semestar na MGIMO Univerzitetu u Moskvi). Master studije je takodje završila na Univerzitetu u Ženevi (uz jedan semestar na ETH Univerzitetu u Cirihi) i stekla zvanje Master nauka o životnoj sredini. Njeno radno iskustvo uključuje mjesto Naučnog

koordinatora u Saveznoj kancelariji za životnu sredinu Švajcarke Vlade u Bernu i sadašnje mjesto istraživča na Univerzitetu u Ženevi.

Učestvovala je u dvije naučne ekspedicije, brodovima u sjevernom polarnom krugu, radeći na procjeni efekata globalnog zagrijavanja na podmorski permafrost na zapadnoj obali Grenlanda, na mjerenju koncentracije ugljendioksida i metana u okeanu i atmosferi, kao i proučavanju zagađenja plastikom. Nedavno, (u julu i avgustu 2025. godine), bila je u trećoj ekspediciji (koju je podržavao UNESCO), ovog puta u Africi, penjući se na Kilimandžaro (5895 m). Glavni ciljevi su bili istraživanje uticaja klimatskih promjena na glečere i procjena kvaliteta vode u vodotocima Kilimandžara.

Pored našeg jezika govori francuski, engleski njemački i ruski.

Anja na vrhu Kilimandžara sa Prof. Daniel F. McGinnis, vođom ekspedicije, direktorom istraživačkog instituta na Univerzitetu u Ženevi i jednim od vodećih naučnika u proučavanju stanja hidrosfere na planeti. Prof. McGinnis zna za Crnu Goru i originalni projekat Ekološke države.